

KAUNO ROTUŠĖJE PAMINĖTOS VDU PROFESORIAUS, LKMA AKADEMIKO JONO GRINIAUS GIMIMO 100-OSIOS METINĖS

ĮŽANGOS ŽODIS

Kauno miesto rotušėje 2002 m. kovo 5 d. paminėta menotyrininko ir literatūros kritiko, dramaturgo ir publicisto, mokslininko ir pedagogo, Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus ir Senato sekretoriaus, LKMA akademiko dr. Jono Griniaus (1902–1980) gimimo 100-ųjų metinių sukaktis.

Aplankę ir pagerbę Jono Griniaus kapą Petrašiūnų kapinėse, gausiai susirinkę minėjimo dalyviai Jėzuitų bažnyčioje dalyvavo šv. Mišiose, kurias aukojo Kauno arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius, giedojo Kauno berniukų ir jaunuolių choras „Varpelis“, vadovaujamas Ksavero Plančiūno.

Iškilmingo minėjimo Kauno rotušėje programą pradėjo operos solistas Kęstutis Marčiulionis; jis atliko Giovanni Paisiello „Nel cor piu non mi sento“, akompanuojant pianistui Rimvydui Kruopiui.

Miesto ceremonimeistras Kęstutis Ignatavičius pasveikino susirinkusius į senąją rotušę Kauno akademinės visuomenės, kultūros, mokslo, dvasininkijos atstovus, Kauno miesto tarybos narius, visus atvykusius paminėti Jono Griniaus gimimo šimtąsias metines. Vakaro vedėjas pažymėjo, kad Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, LKMA akademikas dr. Jonas Grinius, kaip meno ir literatūros kritikas, publicistas ir dramaturgas, kaip pedagogas ir visuomenės veikėjas, paliko ryškų pėdsaką lietuvių kultūroje. K. Ignatavičius perskaitė keletą renginio proga gautų sveikinimo telegramų.

„Labai ačiū už kvietimą dalyvauti dr. Jono Griniaus šimtmečio minėjime. Džiaugiuosi, kad Vytauto Didžiojo universitetas ir buvusioji laikinoji sostinė Kaunas nepamiršo šio Lietuvos mokslui, švietimui ir apskirtai kultūrai didžiai nusipelnusio vyro. Būdamas ištikimas savo, kaip žmogaus ir lietuvių principams, dr. Jonas Grinius, atsiliepdamas į mūsų tautą ir valstybę užgriuvusias nelaimes, prisiėmė ir rezistencinius išipareigojimus ir stojo į kovą už lietuvių tautos laisvę ir valstybinę nepriklausomybę“, – pažymėjo publicistas ir visuomenės veikėjas Juozas Kojelis iš Kalifornijos.

„Mes, Vokietijos ateitininkai, džiaugiamės, kad dr. Jono Griniaus sukaktis minima Kaune. Jis buvo mums mielas ir artimas žmogus. Mes, Vokietijos ateitininkai, taip pat ruošiamo minėjimą ateinantį sekmadienį, kovo 10

dieną. Kalbės dr. Jonas Norkaitis, Irena Natkevičienė, Paulina Ivinskienė, Vasario 16-osios gimnazijos ateitininkai skaitys iš Vinco Natkevičiaus knygos apie dr. Grinių. Ir aš tarsiu žodį. Moksleiviai ateitininkai atliks meninę programą (pianinas, kanklės), ryte bus aukojamos šv. Mišios už a.a. dr. Grinių. Gal ir kituose kraštuose panašus minėjimas bus surengtas? Su geriausiais linkėjimais – Marytė Dambriūnaitė-Šmitienė“.

Kauno miesto tarybos sekretorius Gediminas Jankus, dramaturgas ir publicistas, kūrybai artimas žmogus, pabrėžė, kad Jono Griniaus darbai turi didelę išliekamąją vertę. Jis prisiminė savo lituanistikos studijas universitete sovietiniais metais, kai apie J. Griniaus knygą „Grožis ir menas“ sužinojo iš savo dėstytojų; juos minėjo su pagarba ir dėkingumu. „Tai buvo postūmis domėtis tais darbais, apie kuriuos anais laikais buvo nutylima“, – sakė G. Jankus. Jis paminėjo ir kitą J. Griniaus veikalą – „Oskaras Milašius poetas“, – palikusi jam ryškų įspūdį dar studijų metais. Oskaro Milašiaus asmenybė ir jo kūryba, pasak kalbėtojo, čia atskleista to meto Europos kultūros ir filosofinės minties kontekste. „Tai nesenstančios vertės darbas, iš kurio dar ir šiandien galima daug pasimokyti“, – sakė G. Jankus, pabrėžęs ypač humanistines J. Griniaus nuostatas ir aktyvią pilietinę poziciją.

Vytauto Didžiojo universiteto rektorius Vytautas Kaminskas kalbėjo apie Joną Grinių, kaip universiteto studentą, ir vėliau – kaip jo dėstytoją, profesorių, Senato sekretorių. J. Grinius buvo vienas pirmųjų Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyriaus absolventų. Universitetą baigė 1926 metais. Po to studijavo Prancūzijoje, Paryžiaus ir Grenoblio universitetuose, domėjosi meno istorija, prancūzų kalba, literatūra. 1929 m. už darbą „Oskaras Milašius poetas“ jam buvo suteiktas daktaro laipsnis. Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyriuje 1927–1940 m., pasak prof. V. Kaminsko, buvo apgintos 5 daktaro disertacijos. Viena iš pirmųjų buvo Jono Griniaus disertacija, beje, vienintelė iš literatūros srities (dvi buvo iš istorijos, viena iš pedagogikos ir viena iš filosofijos).

Apgynęs daktaro disertaciją, J. Grinius dirbo universitete iki pat pirmosios sovietų okupacijos. 1940 m. liepos 16 d. Teologijos-filosofijos fakultetas okupacinės valdžios buvo uždarytas, o dr. J. Grinius atleistas iš pareigų viena diena anksčiau. Vėliau jis vėl gavo darbą universitete – Statybos fakultete. Kadangi ten buvo rengiami ir architektai, tad reikėjo meno istorijos, estetikos specialisto.

Prof. V. Kaminskas plačiau apžvelgė vokiečių okupacijos metus, kurie, pasak kalbėtojo, buvo gana sunkus laikotarpis tiek pačiam J. Griniui, tiek visam universitetui. 1941 m. rudenį J. Grinius buvo išrinktas Senato sekretoriumi. Pagal statutą universiteto Senatą sudarė rektorius, prorektorius, sekretorius ir fakultetų dekanai. Tai buvo vykdomosios valdžios organas, kuris faktiškai tvarkė visus universiteto reikalus.

„Mūsų laikai yra savotiško sąmyšio, dvasinio sutrikimo laikai, viskas yra sumišę“, – kalbėjo Kauno arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius. Daugelis jau nebežino, kas yra sąžinė, ir sąžine laiko savo norus. Daugelis pasimetę tarp visokių ideologijų, religijų, tikėjimų ir netikėjimo. Šitokiam fone ypač išryškėja Jono Griniaus asmenybės mastas, sakė arkivyskupas. „Jūs tik pažvelkite į priešais stovintį portretą, pažvelkite į Jono Griniaus veidą, į jo akis – ten nėra jokio sąmyšio, jokio sutrikimo: aiškus žinojimas, aiški kryptis. Ir ta kryptis buvo aiški jo kūryboje, jo gyvenime, jo visuomeninėje veikloje. Tai aiškūs krikščioniški pagrindai“.

Jonas Grinius, pasak arkivyskupo, švietė religine šviesa. Savo gyvenime, darbuose jis krikščionybę suvokė labai brandžiai. Ir būtent tuo suvokimu jis visada gynė tiesą. Ta prasme J.Grinius ne kartą nebuvo populiarus, nes tas, kuris gina tiesą, dažniausiai populiarus būti negali. Norint būti populiariam dažnai reikia pataikauti. J.Grinius to bruožo neturėjo.

„Daug ką mes užmiršime iš praeities, daug ką užmiršime iš šitų dienų gyvenimo. Bet tokie žmonės kaip Jonas Grinius yra neužmirštami. Tai yra mūsų tvarumo šaknys. Tai žmonės, į kuriuos galim atsiremti, kuriais galim didžiuotis“, – sakė arkivyskupas S.Tamkevičius.

Žurnalistas, Jono Griniaus literatūrinio palikimo tyrėjas Vidmantas Valiušaitis kalbėjo apie Griniaus asmenybę ir jo kūrybinį palikimą.

„Minties“ leidyklos direktorė V.Brastavičienė pristatė naujai išleistą Jono Griniaus veikalą „Grožis ir menas“, priminė nelengvą šios knygos kelią iki skaitytojo. Ji padėjo Lietuvių katalikų mokslo akademijos pirmininkui, Telšių vyskupijos vyskupui dr. Jonui Borutai už suteiktą galimybę pasinaudoti 1982 m. Romoje išleisto veikalo leidybinėmis teisėmis, o „Į laisvę“ fondui lietuviškai kultūrai ugdyti – už finansinę paramą. Ji pažymėjo, kad naujoji knyga nėra vien Romoje išleistosios knygos atspaudas. Tai iš esmės kitas veikalas, kuriame iš 554 puslapių 220 sudaro anksčiau J.Griniaus knygoje neskelbti, iš periodikos atrinkti originalūs tekstai menotyros klausimais. Tad išleidus šią knygą, svarbiausieji Jono Griniaus darbai meno teorijos klausimais yra sutelkti viename tome. Knygos sudarytojas ir įvadinio straipsnio autorius – Vidmantas Valiušaitis.

Vytauto Didžiojo universiteto profesorė Viktorija Skrupskelytė perskaitė pranešimą „Kritiko humanisto kelias“, aktorius Petras Venclovas paskaitė ištraukų iš Jono Griniaus kūrybos, o solistas Kęstutis Marčiulionis, akompanuojant Rimvydui Kruopiui, atliko dar du kūrinius – Hendelio *Xerxes* ariją iš operos „Xerxes“ ir Mocarto Figaro kavatina iš operos „Figaro vedybos“. Minėjimą surengė Vytauto Didžiojo universitetas ir Kauno miesto savivaldybė.

Vidmantas Valiušaitis

Toliau pateikiama V.Valiušaičio ir prof. V.Skrupskytės minėjime skaityti pranešimai.

VIDMANTAS VALIUŠAITIS

JONO GRINIAUS ASMUO IR PALIKIMAS

Minime iškilaus lietuvių menotyrininko ir literatūros mokslininko, kritiko, dramaturgo ir publicisto Jono Griniaus gimimo šimtmetį. Šis pirmosios nepriklausomybės laikais Lietuvoje ir Prancūzijoje mokslus ėjęs žmogus, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas, 1944 m. pasitraukęs į Vakarų, ten ir miręs, paliko reikšmingą pėdsaką lietuvių kultūroje, ypač menotyros ir lietuvių literatūros tyrinėjimo srityje.

Patyręs politinio emigranto dalį, J.Grinius kūrybingiausias savo gyvenimo metus turėjo praleisti ne Lietuvoje, atplėštas nuo akademinio darbo ir lietuvių kultūros šaltinių. Lietuvių kultūros istorijoje jis išlieka pirmiausia kaip plačios erudicijos, vakarietiško mąstymo, krikščioniškų pažiūrų meno ir literatūros kritikas. J.Grinius buvo vienas pirmųjų šiam darbui profesionaliai pasirengusių specialistų Lietuvoje. Nors sovietinės okupacijos metais jis buvo atkakliai neigtas ir net niekintas, nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje jo veikalai ir po 50 metų sulaukia pakartotinių leidimų, o jo palikimas nagrinėjamas bei vertinamas.

Jonas Grinius gimė 1902 m. vasario 21 d. (pagal lotynišką kalendorių – kovo 5 d.) šiaurės Lietuvoje, netoli Joniškio, nedideliame Giminėnų kaime, amatininko šeimoje. 1922 m. baigęs Šiaulių gimnaziją, o 1926 m. – Lietuvos universitetą, toliau tobulino prancūzų kalbos ir literatūros, taip pat meno studijas Prancūzijoje, Paryžiaus Sorbonos ir Grenoblio universitetuose. Paryžiuje susipažino su prancūziškai rašiusiu lietuvių poetu, buvusiu Lietuvos Respublikos pasiuntiniu Prancūzijoje Oskaru Milašiumi. Tos pažinties paveiktas, savo disertacijos tema pasirinko O.Milašiaus kūrybą. 1929 m. birželio 13 d. Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete J. Grinius apgynė daktaro disertaciją tema „O.V.Milašius poetas“. Tai buvo pirmoji O.Milašiaus kūrybos studija lietuviškai.

Iki sovietų okupacijos 1940 m. J. Grinius dirbo Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, ėjo docento ir privatdocento pareigas, dėstė prancūzų kalbą ir literatūrą, meno istoriją, estetiką. Šiuo laikotarpiu jis papildė ir išleido savo disertaciją „O.V.Milašius poetas“ (1930), parengė pirmąją studiją apie Vinco Mykoliaičio-Putino kūrybą „Putino lyrika“ (1932), parašė didelę dalį dvitomės „Visuotinės literatūros istorijos“. (Šis veikalas

sulaukė 4 leidimų prieškarinio Lietuvoje ir nepriklausomybę atgavus vėl buvo pakartotinai išleistas 1991 m. 40 tūkst. egz. tiražu.) Be to, 1938-aisiais išleido pirmąją estetikos mokslo veikalą lietuvių kalba „Grožis ir menas“, o tuojau po Vilniaus atgavimo – menotyros studiją „Vilniaus meno paminklai“ (1940, pakartotinai išleista 1992 m.).

J. Grinius buvo aktyvus visuomenininkas, lietuviškosios spaudos bendradarbis ir jos organizatorius. Dar studijų metais redagavo „Pavasari“, „Ateitį“, 1936 m. drauge su bendraminčiais prisidėjo prie vieno didžiausių ir įdomiausių lietuviškų dienraščių – „XX amžius“ – įsteigimo. Jis dirbo laikraščio redakcijoje be atlyginimo iki pat 1940-ųjų vasaros, kol bolševikai laikraštį uždarė. Rašė „Židinyje“, „Naujojoje romuvoje“, „Athenaeum'e“, „Meno kultūroje“, „Lietuvos mokykloje“ ir kt. Už mokslinius darbus ir pedagoginę veiklą J. Grinius fakulteto akademinės bendruomenės buvo nominuotas profesoriaus titulu, tačiau, tautininkų valdžiai įsikišus, ši nominacija buvo sulaikyta dėl politinių motyvų. (Tada universitetas nebuvo toks savarankiškas kaip dabar, kad Senato nutarimai įsigaliojūt, jiems turėdavo dar pritarioti švietimo ministras.)

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir komunistinei valdžiai 1940 m. liepos mėnesį uždarius Teologijos-filosofijos fakultetą, J. Grinius buvo atleistas iš universiteto, kur buvo išdirbęs per 10 metų. Kurį laiką buvo be darbo, vėliau gavo mokytojo vietą Telšių gimnazijoje. Ten jis išbuvo tik dvi savaites. Ką tik įsteigtas Statybos ir architektūros fakultetas, paskelbęs viešą konkursą meno istorijos dėstytojo vietai užimti, geresnio dėstytojo už J. Grinių nerado. Kad ir apšauktas „klerikalas“, laimėjęs konkursą, jis grįžo į universitetą, tačiau pareigos buvo pažemintos – sovietų administruojama me universitete dirbo vyresniuoju dėstytoju.

Bolševikams pasitraukus ir Lietuvą okupavus vokiečiams, J. Grinius atgavo docento vardą ir dėstė Statybos ir architektūros, taip pat Filosofijos fakultetuose. 1941 m. gruodžio mėn., Statybos ir architektūros fakulteto pristatytas, J. Grinius buvo išrinktas Kauno universiteto Senato sekretoriumi ir šias pareigas ėjo iki 1944 liepos mėn. Kai 1943-iaisiais naciai sumanė steigti Lietuvoje SS diviziją, J. Grinius drauge su kitais universiteto profesoriais, nepritarusiais vokiečių skelbtam studentų mobilizavimo įstatymui, buvo uždarytas į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą.

1944-ųjų vasarą, sovietų armijai antrą kart užplūstant Lietuvą, J. Grinius su žmona Alina Miliušyte-Griniene pasitraukė į Vokietiją. Septynerius metus blaškytas po įvairias DP stovyklas iš vieno Vokietijos kampo į kitą, varganomis karo pabėgėlių sąlygomis organizavo lietuvišką spaudą, kūrė lietuviškas gimnazijas, jose dėstė ir joms vadovavo. Dalyvavo ir politinėje lietuvių egzodo veikloje, buvo Darbo federacijos atstovas VLIK'e.

1952–1955 m. J. Grinius dirbo Laisvosios Europos universiteto Strasbūre (Prancūzijoje) lietuviško seminaro vedėju ir lietuvių studentų vadovu. Ši aukštoji mokykla buvo įsteigta specialiai studentams iš pavergtų Rytų Europos šalių. Sovietų Sąjungai spaudžiant ir Vakaruose išgalint detanto bei koegzistencijos nuotaikoms, Laisvosios Europos universitetas buvo uždarytas politiniais motyvais. Šio universiteto absolventas Švedijoje gyvenantis socialinių mokslų daktaras Kajetonas Čeginskas savo atsiminimuose apie J. Grinių rašo, kad „gražaus užsibrėžto tikslo [Laisvosios Europos universitetas Strasbūre] iš esmės neatsiekė, nebent atvirkščiai: davė Maskvai akstiną įsteigti vad[inamąjį] Lumumbos un[iversite]tą, kuris ir šiandien dar veikia“. (Tie žodžiai parašyti 1981 m.)

Taigi, uždarius Laisvosios Europos kolegiją, J. Grinius grįžo į Vokietiją ir apsigyveno Miunchene. Kaip laisvas bendradarbis, trejus metus (1955–1958) dirbo „Amerikos balso“ žurnalistu, rašė straipsnius kultūros ir politikos temomis. Vėliau ėmėsi pedagoginio darbo Vasario 16-osios gimnazijoje Hiūtenfelde: buvo jos direktorius (1958–1960), vėliau dėstė lituanistikos dalykus, prancūzų ir rusų kalbas. Pakviestas pagrindinei paskaitai į Lietuvių kultūros II kongresą Čikagoje 1962 m., J. Grinius su paskaitomis aplankė žymesnes lietuvių kolonijas JAV ir Kanadoje. Šiaurės Amerikoje praleidęs keturis su puse mėnesio, savo išpūdžius aprašė 1963 m. Londone išleistoje knygoje „Mano viešnagė Amerikoje“.

1972 m. išėjęs į pensiją, atsidėjo vien kūrybiniam darbui. Lietuvių katalikų mokslo akademija Romoje išleido jo didžiausią (per 900 p.) literatūrologijos veikalą „Veidai ir problemos lietuvių literatūroje“ (I t. 1973, II t. 1977), spėjo papildyti estetikos veikalą „Grožis ir menas“, kuris buvo išleistas taip pat Lietuvių katalikų mokslo akademijos Romoje 1982 m., jau po autoriaus mirties. Jo kūrybinis palikimas – keliolika atskirais leidiniais, nedideliu tiražu išleistų knygų, šimtai straipsnių, išbarstytų prieškarinės Lietuvos ir išeivijos periodikos puslapiuose.

J. Grinius yra parašęs ir dramos kūrinių. 1963 m. už 6 veiksmų eiliuotą istorinę dramą „Gulbės giesmė“ (apie Barborą Radvilaitę) jam buvo paskirta Lietuvių rašytojų draugijos premija. 1947 m. „Aidų“ žurnale paskelbtas stipriausias J. Griniaus dramos veikalas „Stella Maris“ (Jūrų Žvaigždė). Atskira knyga išleista pokario rezistenciją vaizduojanti drama „Žiurkių kamera“ (Brooklyn, 1954). Visos J. Griniaus dramos buvo pastatytos ir daug kartų vaidintos įvairių lietuvių išeivijos dramų būrelių. Pagrindiniai jo dramų herojai savo idealų dažniausiai siekia kovodami su prievarta arba grasdami mirties. Toje kovoje jie stiprybės semiasi iš meilės ir krikščionių religijos. Todėl tikėjimas ir meilė J. Griniaus dramose kartais atrodo galingesni už mirtį.

Jonas Grinius mirė 1980 m. lapkričio 10 d. Miunchene nuo širdies infarkto. Buvo palaidotas Miuncheno Vestfrydhofo kapinėse. Paryžietis architektas ir skulptorius Antanas Mončys, pagerbdamas J. Griniaus simpatijas klasikinėms struktūroms bei krikščioniškosioms ir lietuviškosioms vertybėms, suprojektavo barokinę koloną primenantį paminklą su Apvaizdos akimi ir lietuvišku Rūpintojėliu. 1998 m. J. Griniaus ir jo žmonos A. Miliušytės-Grinienės palaikai, taip pat originalus A. Mončio paminklas Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Kauno miesto savivaldybės rūpesčiu perkelti į Kauno Petrašiūnų kapines.

Jono Griniaus gyvenimas – dramatiškas ir sudėtingas individo egzistencine prasme – yra labai raiškus ir palankus jo biografui. Jis gyveno didelių socialinių permainų ir epochų kaitos laikais, kurie palieka neišvengiamą pėdsaką stiprių asmenybių biografijose. J. Grinius, be jokios abejonės, buvo stipri asmenybė, pajėgusi stoisškai – be skundų ir aimanų – priimti laiko iššūkius ir savo žmogiškąją bei socialinę dramą konvertuoti į pozityvią kūrybinę energiją.

Du kartus jam teko trauktis iš Lietuvos karo pabėgėlių vilkstinėse: pirmąsyk – į Rytus, Pirmojo pasaulinio karo metais, gelbstintis nuo kaizerio kariuomenės siautėjimo šiaurės Lietuvoje 1914 m.; antrąsyk – į Vakarų, Antrojo pasaulinio karo metais, saugant gyvastį bolševikų antplūdžio metu 1944-aisiais. Jam teko matyti entuziastingą jaunos Lietuvos valstybės kūrimąsi pirmosios nepriklausomybės metais, pačiam aktyviai dalyvauti ugdatant jos intelektualines pajėgas ir kartu savo akimis regėti tragišką šio istorinio tarpsnio pabaigą.

J. Griniaus gyvenime būta palaimingų, žmogaus kūrybiškumo galioms atsiskleisti palankių akimirkų ir tamsių, beviltiškų, asmenybę žlugdančių, perspektyvą gyventi atimančių periodų. Jo asmenybės vertė tuo ir išryškėja, kad jis niekad nepalūžo ir nerezignavo, jam tekusius išbandymus priėmė ramiai, be maišto, be desperacijos, be protestų, motyvuojamas vien humanistinio imperatyvo: liudyti žmogiškumą net ir nežmoniškomis sąlygomis.

Štai vaizdelis, leidžiantis geriau suprasti tas sąlygas, kuriomis buvo tikrinamas žmogiškumo ir kūrybiškumo matmuo anos kartos žmonėms.

„Keturiolika km nuo Müncheno Ingolstadto linkui, drėgnoje pamiškėje stovi per šimtą medinių barakų. Pastatyti jie buvo dar Hitlerio laikais aerodromo darbininkams užsieniečiams, todėl yra labai skurdūs tiek savo išvaizda, tiek savo vidaus įrengimais: sienos plonytės, koridoriai tamsūs, kambariai maži ir žemi, rūsių nėra, tad žmonės krauna vargingą savo mantą palovėse, pastalėse, ant spintų, koridoriuose. Tik neseniai čion buvo atvestas vanduo. Pirmiau ir tą reikėjo semtis iš šulinio. Šviesa vakarais nuolatos gęsta, nes kuro neužtenka, ir žmonės jungiasi krosnelės į šviesos

tinklą, tad saugikliai neišlaiko. Kartais ištisas valandas tenka sėdėti tamsoje. Tai Schleissheimo DP stovykla. Pirmiau ji priklausė IRO žiniai. Bet jau nuo 1951 gruodžio 1 d. perėjo vokiečių globon ir dabar vadinasi DP Regierungslager Schleissheim b. München. Ši stovykla glaudžia po savo stogu per 5000 pabėgėlių, daugiausia rusų ir ukrainiečių. Bet joje yra ir kitų tautybių: apie 700 kalmukų, po keletą šimtų lenkų, žydų, latvių. Lietuvių joje yra tik apie šimtas. Jie neturi sau atskiro barako, bet yra išmėtyti visur.

Šitoje tad vargingoje stovykloje, gal vargingiausioje iš visų DP stovyklų, gyvena jau kuris laikas ir Dr. Jonas Grinius, kuriam šių metų vasario 21 d. sukako 50 metų amžiaus. <...> Tokioje tad aplinkoje ir tokia labai neaiškios ateities nuotaika Dr. J. Grinius švenčia prasmingą savo amžiaus sukaktį¹.

Taip sukaktuvininame straipsnyje 1952 m. „Aiduose“ rašė Antanas Macina, žinomas filosofas ir artimas J. Griniaus šeimos draugas.

J. Griniaus biografijoje yra ir daugiau mažai žinomų, bet labai įdomių ir mūsų kultūros istorijai reikšmingų puslapių. Pavyzdžiui, ligi šiol iš esmės dar neatskleista ir literatūros istorijoje neaprašyta dramatiška meilės istorija – meilės, kuria poetės Salomėjos Nėries širdis degė Jonui Griniui. Dabar, paskelbus visus Salomėjos Nėries laiškus, dienoraščius, anksčiau neskelbtus eilėraščius, sugretinus eilėraščių parašymo datas su dienoraščio užrašais, nesunku įsitikinti, kad 1927 m. paskelbtas pirmasis Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinys „Anksti rytą“, su nedidelėmis išimtimis, ir dar antra tiek eilėraščių, nepatekusių į šį rinkinį, – tai toli skridusios žiezirbos tos ryškios, neatsakytos meilės, kuria Jonui Griniui degė Salomėjos Nėries širdis. O šios dramatos padariniai – dveji metai pragaištingų kančių moters širdžiai, „kuri nemylima mylėjo“ (čia S. Nėries žodžiai iš jos dienoraščio), ir išganingos valandos poetės sielai, virtusios pluoštu geros poezijos. Štai tik vienas Salomėjos Nėries poezijos gabaliukas, anų jausmų liudijimas.

J. Griniaus išvykimo Prancūzijos išvakarėse – 1926 m. liepos 31 d. – Salomėja Nėris veda rafinuotą paralelę tarp savo pačios dramatos ir biblinio siužeto, kur Galilėjos ir Perėjos tetracho Erodo Antipo (4 pr. Kr.–37 po Kr.) podukra Salomėja¹ už savo kerintį šokį iškilmių metu pareikalavusi Jono Krikštytojo galvos:

*Svaigina, kvepia jazminai – – –
Ar tu žinai, ar tu žinai –
Kad aš tave labiau už dangų ir pasaulį*

¹ Salomėja, būdama dar mergaitė, buvo pakviesta šokti vienos šventės metu savo patėvio karaliaus Erodo Antipo akivaizdoje. Sužavėtas mergaitės meninio šokio, karalius pažadėjo apdovanoti ją tuo, ko tik ji paprašys. Motinos įkalbėta, karaliaus ir visų nustebeimui, ji pareikalavo galvos Jono Krikštytojo, kuris buvo laikomas kalėjime, nes buvo viešai išpėjęs karalių dėl jo nedoro gyvenimo – gyveno susidėjęs su savo brolio žmona. Salomėja vėliau gyveno nelegalioje moterystėje su savo patėviu Erodo Antipu.

Myliu? –

Tu vienas mano dievas, mano saulė.

Viena man galvą degina idėja:

Tu – Jonas – o aš –

Salomėja –

O, tavo išdidžių galvą aš nukirsti įsakysiu.

Tada bučiuosiu ją ir baltomis lelijoms apkaišysiu – – –

Šio pranešimo ribos neleidžia, deja, apie tai kalbėti plačiau.

Baigdamas tepridursiu, kad Jonas Grinius buvo nuodugnaus literatūrinio, meninio ir filosofinio išsilavinimo žmogus, literatūroje reiškėsis kaip krikščionis humanistas; jis rūpinosi tautos likimo problemomis, estetinė jos kultūra, literatūros perspektyvomis, buvo kritiškas filosofinei pažiūrai „menas menui“, nors pats savo vertinimuose neišleido iš akių estetinių meno kūrinio kriterijų.

Visa savo kūrybine ir visuomenine veikla J. Grinius rūpestingai ir uoliai tarnavo visuomenei. Jis buvo vienas iš tų žmonių, kurie turėjo pilietinės drąsos sakyti tai, ką mano – literatūros moksle ir kritikoje, menotyroje, politikoje, visuomenės gyvenime.

Dramatiška J. Griniaus prigimtis, atsiskleidusi jo dramatinėje kūryboje, rašytojo sieloje palaikė nuolat gyvą konfliktą tarp idealiosios gyvenimo plotmės ir individo ribotumo, tarp žmogaus prigimtyje slypinčio principingumo ir čia pat besireiškiančio jo oportunistinio. Gyvenime visada daugiau žmonių, linkusių į oportunizmą. Bet gyvą ir dinamišką visuomenę išlaiko žmonės su principais. Toks integralaus ir principingo žmogaus pavyzdys – kūryboje ir istorijoje – lieka ir menotyrininkas, rašytojas, universiteto profesorius Jonas Grinius.

PROF. VIKTORIJA SKRUPSKELYTĖ

KRITIKO HUMANISTO KELIAS

Norėčiau pradėti tokiu gan provokuojančiu pasakymu: vieni Jono Griniaus menotyros, kritikos darbų nesame skaitę. Kiti su jais esame susipažinę turbūt netiesiogiai, per kitų cituotas ištraukas, kritikuotas, kontroversijas sukėlusias Jono Griniaus raštų nuotrupas. Treti esame Jono Griniaus darbus skaitę, į juos įsigilinę. Apie tuos darbus ir kalbėsiu šiek tiek daugiau.

Manau, kad šiandien „Minties“ leidyklos išleista Jono Griniaus raštų knyga langą į Griniaus mąstyseną pravers žymiai plačiau; kartu šio meno tyrininko darbus įterps į jo labai nuosekliai išmąstytos estetikos visumą ir taip parodys jo, kaip mokslininko ir Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus, tikrai nemažą įnašą į estetikos ir literatūros mokslą Lietuvoje.

Jono Griniaus estetinės prielaidos susiformavo prieškario Lietuvoje, jam bendraujant su Vytauto Didžiojo universiteto profesūra, Kauno mokyklų pedagogais, rašytojais, menininkais, tiesiogiai ir netiesiogiai susipažįstant su gausia anų metų Vakarų Europos mokslinė ir grožinė literatūra. „Grožis ir menas“ – tai stambiausias ir svarbiausias Jono Griniaus estetikos veikalas, susidaręs iš Vytauto Didžiojo universitete skaityto estetikos paskaitų kurso.

Veikalas nebuvo skirtas tik universiteto studentams. Atsižvelgdamas į tai, kad 1938 m. lietuvių kalba beveik nebuvo literatūros pagrindiniais estetikos klausimais, autorius čia užsibrėžė labai plačiai: 1) išdėstyti ir įvertinti pagrindines estetikos teorijas, 2) svarstyti ir spręsti aktualesias meno problemas ir 3) kurti lietuvišką estetikos terminiją (taip pat sunkus uždavinys).

Šiandien sunku pasakyti, kiek Jono Griniaus „Grožis ir menas“ formavo plačiosios visuomenės įsitikinimas (to autorius tikriausiai tikėjosi). Tačiau aišku, kad veikalas buvo neeilinis. Jis išpūdingas nagrinėjamų teorijų gausa ir autoriaus gebėjimu teorijas vertinti kritiškai, jas suartinti su meno gyvenimo aktualijomis.

Jono Griniaus požiūrį į meną reikėtų laikyti įvairias skirtingas teorijas sintetinančiu ir humanistiniu. Viena, savo veikaluose autorius cituoja daugybę įvairių nuomonių, teorijų, komentarų. Kita, jis ypač iškelia humanizmą, t.y. menininkų darbuose nuosekliai ir atkakliai ieško žmogiškosios ir transcendentinės šviesos. (Šviesa – tai paties Jono Griniaus žodis ir jį knygoje dažnai rasime.)

Atmesdamas formalizmą, Jonas Grinius aiškino, kad meno kūrinys nėra vien forma ir struktūra. Prieštaraudamas marksistinei estetikai, jis manė, kad vertingas menas visada iškyla virš laiko. Jis taip pat kritiškai įvertino ne vieną lietuvių menininką, rašytoją, primindamas, kad menas į žiūrovą ir skaitytoją prabyla per medžiagą, per spalvas ir linijas, per konkrečius žodžius. Schematiško ir abstraktaus meno Jonas Grinius nelaikė geru. Lygiai kaip svariu nelaikė antihumanistinio meno. Jis iškėlė pasaulėžiūrinį aspektą, nepamiršdamas ir formos dalykų. Todėl jo darbuose meno kūrinys visada suvokiamas kaip nedalomas įvairių elementų junginys, kur santykiauja ir forma, ir turinys, ir vaizdai, ir emocijos, ir medžiaga, ir žmogiškai vertingos idėjos.

Jonas Grinius sako: „Forma ir meninė idėja, išskylanti iš gilių, egzistencinių rūpesčių“. Arba, mintį dar labiau sintetindamas, jis meno kūrinį api-

būdina šitaip: „Meno kūrinys – forma realizuotos idėjos spindėjimas medžiagoje“.

Po trisdešimties metų, Jonas Grinius dar kartą svarstė humanistinę ir antihumanistinę poetiką ir klausė: „Ar humanistinė poetika ir estetika nebūtų grįžimas į praeitį?“ Atsakė labai paprastai: „Yra dalykų, kurie nesensta. Neįmanoma įsivaizduoti didelės vertės kūrinio, kuris neturėtų ką nors reikšminga žmonėms pasakyti“.

Jono Griniaus humanistinė estetika nebuvo žingsnis į praeitį. Nebuvo ji vien bandymas iškelti pasaulėžiūrinę meno kūrinio prasmę. Humanistinį meną Jonas Grinius siejo su labai paprastais dalykais. Su logika, kuri parodo, kad nėra idėjos atskirai nuo formos, nėra ir išliekančio meno be žmogiškai vertingų idėjų. Šią estetiką jisai siejo taip pat su žiūrovo ir skaitytojo psichologija, kuri greičiau pagauna turinį nei formą ir todėl mene ieško kažko žmogiško: „Besigėrintis mene ieško žmogaus“. Modernistų tendencija iškelti formą J.Griniui atrodė mados dalykas. Keičiasi meno mokyklos, keičiasi stiliai ir švytuoklė sugrįžta į pasaulėžiūrinį aspektą, labiau atsiveriama kūrinio prasmei.

Antra vertus, rašant „Grožį ir meną“, Jonui Griniui ypač rūpėjo sukurti integralią poetiką bei estetiką, pasinaudojant prieškarinio prancūzų kritikų ir filosofų integraliosios estetikos teorijomis. Apie prancūzų integralią poetiką Grinius rašė jau 1936 metais. Neabejotinai integralią estetiką jis turėjo galvoje „Grožio ir meno“ veikale plėtodamas nuostabiai turtingas ir turingas sintetines meno kūrinio definicijas.

Prie integraliosios poetikos Jonas Grinius sugrįžo ir vėliau, 1979 m., ją išskeldamas aukščiau už formaliąją ir argumentuodamas, kad pasaulėžiūra yra esminis meno elementas. Formalistams jis tada tarė: „Neskubėkite“. Sekdamas prancūzų integraliosios poetikos šalininkais, tarp humanistinės ir integraliosios estetikos Jonas Grinius rašė lygybės ženklą, o humanistinę nuvedė iki teocentrinės, argumentuodamas, kad teocentrinės negalima nustumti paraštėn vardan formalizmo ar modernumo.

Jonui Griniui atrodė visiškai logiška: meno kūrinio išgyvenimas visada sutelkia visas žmogaus pažinimo galias, tarp jų – žmogaus galią pažinti ar pajusti transcendenciją. Kūrinio vertę lemia vaizdo ar emocijos paveiktos žmogiškai vertingos idėjos (Grinius labai įdomiai sako – „emocionalios idėjos“). J.Griniaus estetikoje šias idėjas kaip tik ir užbaigia teocentrinė, krikščioniška pasaulėžiūra.

Vis dėlto, manau, bus skaitytojų, kurie Jono Griniaus knygoje „Grožis ir menas“ ir čia sutelktuose straipsniuose ras kažką seno, kažką tarsi ataidint iš prieškarinio laikų. Visų pirma ras čia labai kondensuotą mintį, bet perteiktą aiškiai, nuosekliai. Ras čia Jono Griniaus labai kritišką, aiškų protą. Ras taip pat menotyrininką, kritiką, nebijantį argumentuoti subjektyviai ir prabilti į

skaitytojo emocijas arba skaitytojui atskleisti savo paties, vieno žmogaus intuiciją.

Knygoje „Grožis ir menas“ taip pat rasime ir Griniui būdingą rūpinimąsi žmogumi, rūpinimąsi meninio kūrinio verte. Čia rasime ir patį Joną Grinių, jo polinkį grožį sieti su kontempliacija, rasime jo vertybinius kriterijus, jo tikėjimą, krikščionišką jo pasitikėjimą, rasime jo nuotaiką – visada labai šventišką, ramią, išskylančią per jo puikų stilių, rasime daug ramybės, harmonijos, tikėjimo, pasitikėjimo. Toks ir buvo Jonas Grinius.

Susipažinusieji su modernia kritika, ras čia taip pat labai neįprastą, nešiuolaikinę metaforų kalbą, kuri atrodo dar šiaipus kritikos bei estetikos lūžių, atėjusių su lingvistikos ir struktūralizmo banga. Tačiau pati Jono Griniaus meno kūrinio koncepcija nėra prieškarinė ar sena. Kartais ji ataidi kaip iš tikrųjų ne viena šiuolaikiška teorija. Jau minėjau, kad meno kūrinio Jonas Grinius neskaidė į sudedamąsias dalis, suvokė jį kaip dialogą tarp objekto ir subjekto ir rašė šitaip: „Grožis priklauso ne tik nuo paties meno kūrinio, bet ir nuo žiūrovo – subjekto“. Rašė jis ir taip: „Meninis kūrinys, knyga yra negirdimo dialogo židinys, kur susikryžiuoja rašytojo ir skaitytojo požiūris ir interesai“.

Jono Griniaus leksika, jo metaforos – mazgas, dialogas, židinys, šviesa, spindėjimas – nešiuolaikiškos, tačiau jo mintys rezonuoja su šiuolaikiškomis, pavyzdžiui, teksto suvokimo ar teksto recepcijos teorijomis. „Meno tiesa, – rašo J. Grinius, – priklauso ne nuo istorinio vaizduojamos tikrovės tikrumo, bet nuo autoriaus pažadų bei intencijos, kurios, vos tik susidūrusios su kūrinium, mums pasako, ką tame tikrovės aspekte autorius mato esminio“. Žodis „pažadai“, frazė „vos tik susidūrusios“ iš tikrųjų siejasi su moderniomis rašytojo ir skaitytojo „kontrakto“ ar vadinamojo „pakto“, arba „skaitymo protokolo“ sąvokomis.

Tad manau, kad Jono Griniaus integralioji estetika regėjo toliau nei daugelis prieškarinio kritikų Lietuvoje. Regėjo ji toliau nei anglosaksų pasaulyje vienu metu išipilietinusi formalioji kritika. Regėjo netgi iki šiandieninių, sakykim, trečiojo pasaulio ar feminizmo kritikos teorijų, kurios iškelia kūrinio priklausomumą nuo laiko, nuo visuomenės, nuo kūrėjo ideologinių įsitikinimų.

Jonas Grinius meno nenorėjo suprasti siaurai. Manė, kad kūrėjas gali kelti visokias idėjas, spręsti visokias problemas, vaizduoti visokias gyvenimo blygybes ir baisybes, visokius personažus, bet jis atkakliai reikalavo dviejų dalykų: lygių teisių jo krikščioniškajai pasaulėžiūrai ir meno kūrinį, kur jaučiamas vidinis kūrėjo pasisakymas (nebūtinai žodinis), „už“ ar „prieš“ – už gerį, prieš blogį. Toks buvo Jono Griniaus – kritiko ir menotyrininko humanisto kelias.